
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TITO ÉS A NEMZETI KÉRDÉS (II.)

LÓRINC PÉTER

JUGOSZLÁVIA ÉS NEMZETEI-NEMZETISÉGEI

A szerb nemzettel és nemzeti kérdéssel együtt fejlődött ki — ha nem is teljesen párhuzamosan és egyidejűleg — a horvát és szlovén, a macedón és Crna Gora-i nemzet és nemzeti kérdés is. Az egykori vajdasági pártok közül a radikális párt elismerte az 1918 előtti időkből a külön horvát nemzet létezését (de harcolt is ellene!), mert nagyszerb vonalon állva ennek elnyomására és leigázására mutatott hajlandóságot. A liberálisok és demokraták csak részben ismerték el a külön horvát nemzetet, és már abban az időben is a jugoszláv nemzet kialakítása felé haladtak volna, az integrális jugoszlávság felé — átugorva eközben a megelőző fejlődési fokozatot, a külön jugoszláv nemzetek kifejlődésének lépcsőfokát. Ez az elgondolás is lehetővé tette a nagyszerb hegemon koncepció kifejlődését, amint ezt már a 20-as években hol a Szerb—Horvát—Szlovén, hol a Jugoszláv Királyság elnevezés használata is tanúsította, hiszen, mint ismeretes, a körülmények már 1918 óta is úgy alakultak, hogy a nagyszerb burzsoázia elnyomó hatalma és uralma érvényesült az unitarista felfogás és elnevezés alatt is.

A párt 1923-ig elfogadta még ezt a polgári elgondolást; mélyrehatóbban és a saját elgondolásai síkján 1923 óta foglalkozott a nemzeti kérdés megoldásának lehetőségével. Ekkor merült fel először az a gondolat is, hogy a nemzeti kérdést lehetetlen egyszerű (polgári!) alkotmány-revízió útján rendezni és megoldani. Ezt a kérdést is csak a társadalmi forradalom oldhatja meg. A párt állást foglalt a nagyszerb hegemonisztikus törekvések és az elnyomás ellen, amit

a horvát és szlovén burzsoázia is támogattott az 1918—1919-es év forradalmi mozgalmaitól való nagy félelme miatt: a szerb hadsereg és burzsoáziára támaszkodva saját népe ellenében.

Így a párt 3. kongresszusa (1926) már újszerű határozatot hozott a nemzeti kérdésben. Fellépett az önrendelkezés jogáért a polgári alkotmány revíziója ellenében, mert kifejezte azt az eszmei hozzáállást, hogy a nemzeti kérdés csak a társadalmi kérdés megoldásáért folyó harccal karöltve oldható meg. A polgárság képtelen a kérdés megoldására, így a probléma végül is a munkásosztályra marad mint harci örökség. Hasonló álláspontot foglalt el a párt IV. kongresszusa is (1928), felvetve már azt a követelményt is, hogy a nemzeti kérdés csakis a párt harcával oldható meg, azzal a pártharccal, amely a parasztságot és az elnyomott nemzeteket is a párt köré csoportosítja: a parasztkérdés és a nemzeti kérdés egyidejű megoldásáért száll síkra tehát a párt. Ez időben Tito Zagreb város pártbizottságának titkára volt, és szerepkörének megfelelően nagy része volt az olyan országos jelentőségű pártkérdések felvetésében és megoldásában, mint pl. a frakciók és frakciózás elleni harc megindítása és továbbvitele Đura Đaković oldalán. Azután maga is lebukott, és öt esztendő t börtönben töltött, hogy szabadlábba kerülése után mint a központi pártbizottság és a Politbüro új tagja vállalja, egyebek között, azt a megbízatást is, hogy Ljubljában (1934) megszervezze mind a szlovén tartományi pártbizottság, mint pedig a központi pártbizottság értekezletét. Feladatának megfelelően természetesen részt vett a vitákban és a határozatok megfogalmazásában is. Ezért valamivel bővebben kell ismertetnünk az 1934-es határozatot, amely szerint a dolgozó parasztság és az elnyomott népek mozgalma csak akkor járhat sikerrel, ha a munkásosztállyal kerül kapcsolatba, ha a harcot a munkásosztály pártja irányítja — a napi kérdések körüli kisebb összeütközésektől kezdve egészen a társadalmi felkelés véghezviteléig. Nem szabad e harc közben megfedkezni arról sem, hogy a nacionalisták és a fasiszták arra készülnek, hogy leigázzák a horvát, szlovén, macedón népet, de az egyes kisebbségeket (nemzetségeket), így pl. a magyarokat is, s ebben saját reakciós (nacionalista és fasiszta beállítottságú) polgárságuk — a horvát, szlovén, macedón polgárság egy része, de a magyar leventemozgalom is segítségükre van, saját népének leigázását vállalva és segítve elő! A katonai monarcho-fasizmus pedig, mondjuk Horvátországban, az egyház révén igyekezett megszervezni a klero-fasiszta mozgalmat

— ugyanilyen céllal. Így talált egymásra a tőkés kizsákmányolásra való törekvés a nemzetek elnyomására való törekvéssel. Éppen ezért a párt tisztában volt azzal, hogy a forradalom sorsa azon múlik, sikerül-e megnyernie szövetségeseinek a dolgozó parasztságot és az elnyomott népeket. Tekintettel arra, hogy a cél is, az ellenség is közös volt, el lehetett érni ezt a célt, hiszen csak a Kommunista Párt volt következetes mind a parasztságért, mind pedig a nemzetekért és nemzetiségéért vívott harcban!

1937-ben került Tito a párt élére, miután egy ideig Moszkvában képviselte a pártot és a szervező titkár funkcióját is betöltötte. Ekkor azért harcolt, hogy a pártot ne oszlassák fel, mert ez a párt, mint állította, egészséges és fejlődőképes, ha hazulról és nem külföldről irányítják, ha a pártbizottság hazamegy az országba a munkásság és a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek tömegei közé! Miután ez valóban megtörtént, Tito irányítása alatt a párt rövid idő alatt fellendült, és hamarosan óriási tekintélyre és népszerűségre tett szert az egész országban (1937—1941).

A központi pártbizottság 1937-ben meghozott utasítása az 1934-es határozat szellemében szólt a párt tagságához s ezen keresztül a széles néptömegekhez is: nem szabad lebecsülni a pártonkívüliek harcát az elnyomott nemzetek soraiban a monarcho-fasiszta diktatúra ellen! Meg kell érteni harcuk lényegét, szövetségre kell lépni velük, irányt adva harcuknak. Támogatjuk — hangoztatta Tito — mind a horvát, mind a macedón s más népek nemzeti mozgalmát, mint a népi tömegek harcát, leleplezve egyúttal a fasiszta szervezetek „nemzeti” elnyomó törekvéseit! Be kell hatolni a fasiszta tömegszervezetekbe is, hogy leválaszthassuk ott a haladó tömegeket a reakciós, elnyomó vezető rétegről! Hasonlóan szólt az ötödik (1940) pártértekezlet határozata is, mely felhívta a népeket a fasiszmus elleni harcra, és megállapította, hogy a polgári pártok — reakciós törekvéseik következtében — felbomlás előtt állnak és előbb-utóbb széthullanak.

Mindez főként a „belső” nemzeti kérdésre vonatkozott, de már az erősödő hazai és a világfasiszmus árnyékában, az erősödő kísértetet pedig csak egy egységes párt, a nemzetek és nemzetiségek egységes harca győzhette le.

1934-ben a IV. értekezleten elfogadják a Horvát és a Szlovén Kommunista Párt megalakításának tervét. 1937-ben meg is alakulnak e pártok, de nem annak a korábbi felfogásnak az alapján, mely szerint ezek egyenesen a Kommunista Internacionálé alá tartoznak,

minden kapcsolat nélkül minden más jugoszláv kommunista szervezettel, hanem a titói elv alapján, egymással szoros kapcsolatban szövetségi felépítésű jugoszláv pártot alkotva, amelyen át vannak kapcsolatban az Internacionáléval.

1937-ben került Tito a párt élére, és 1938-ban már három vezető ideológus fogott hozzá a nemzeti kérdés tanulmányozásához. Vajdaságban Žarko Zrenjanin-Uča, Szlovéniában Edvard Kardelj-Sperans, Horvátországban Otokar Keršovani. Keršovani a börtönben kezdte írni és 1941-ben fejezte be kéziratát, akkor, amikor a horvát usztasák és a hitleri fasiszták — uralomra jutva — Cesarecékkal együtt őt is kivégezik Kerestinacon! Könyve így 1941-ig, de 1945-ig sem hathatott, nem is jelenhetett meg. Ezért csak Kardelj és Uča könyvei lehetnek az asztalomon.

Mindketten elismerik — mint Tito és a párt is ebben az időszakban — az egyes nemzetek külön individualitását, de egyúttal megfogalmazzák a testvériség-egység elvét is a közös antifasiszta szabadságharc és a későbbi szövetségi szocialista köztársaság megteremtésének lehetősége alapján. Ez a köztársaság lesz egyként hazája minden jugoszláv nemzetnek és nemzetiségnek.

Zrenjanin-Uča feladata volt az is, hogy a pártaktívák kurzusain és szemináriumain ismertesse a párt elgondolásait; eleget tett megbízatásának, de nem csupán az ily kurzusok szervezésével és megtartásával, hanem az azokon tartott beszámolóok sokszorosításával és terjesztésével is. Egyik legfontosabb és legterjedelmesebb ily módon készült brosúrája volt az itt említett röpirat is a *nemzeti kérdésről*, amely meghirdette azt a titói koncepciót, hogy az imperializmus és a fasizmus nem csupán a munkásosztályt zsákmányolja ki, hanem rabságba dönti és leigazza, elnyomja és kifosztja a *függő és gyarmati népek, nemzetek* egész sorát, rabsággal fenyegeti a kis nemzeteket. Ezért egyedül a proletariátus küzdheti ki a nemzeti szabadságot, egyedül a munkásosztály — persze együtt az elnyomott nemzetekkel — oldhatja meg véglegesen a nemzeti kérdést. A burzsoázia, éppen ellenkezőleg, az elnyomottakból préseli ki hatalmas jövedelmeit, profitját, aminek a terheit aztán leginkább a rabigába döntött népek munkásosztálya érzi meg. Ezért — írta és mondta is — a népfelszabadító háború legfőbb jelszava ez lesz: a nemzetnek jogában áll saját kívánságai szerint rendezni be életét, a gazdasági kizsákmányolás ellenében. Így egyúttal a nemzeti kérdéssel kapcsolatos agrárkérdés megoldását is meghirdeti. (Ezzel bővebben Svetozar Marković-Toza foglalkozott írásaiban és könyveiben.) Žarko

Zrenjanin szerint a földosztásban elsősorban a helybeli agrárszegénység részesül majd, tekintet nélkül nemzetiségi hovatartozására.

Mindez vonatkozik Jugoszláviára is; népfelszabadító mozgalmak a munkásosztállyal karöltve fejtik ki harcukat a nemzeti kérdés megoldásáért. Ebben a harcban a szerbek maguk is részt vesznek, mert az elnyomó nagyszerb burzsoázia ugyanúgy szipolyozza a szerb népet, mint a nem szerb népeket. Mióta Hitler Németországa Jugoszlávia szomszédságába került (1938-ban Hitler bevonult Ausztriába), a nemzeti elnyomatás telepedett meg szomszédságunkban, s most már közvetlenül fenyeget bennünket is. Ezzel a szerb nemzeti önállóság is veszélyeztetve van! Ellene vagyunk a burzsoá *nacionalizmusnak*, de a nemzet semmibevevésének, a *nemzeti nihilizmusnak* is! Vajdaságban is csupán a társadalmi forradalom oldhatja meg a nemzeti kérdést. Annál is inkább, mert a szerbiai burzsoázia gyarmatának tekinti a Vajdaságot és „bennszülötteknek” Vajdaság népeit. Ezek voltak Zrenjanin alapvető nézetei.

Edvard Kardelj-Sperans *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című könyve is 1938-ban jelent meg először.* A könyv felöleli a szlovén nemzet fejlődésének és népfelszabadító harcának minden szakaszát. Minket itt különösképpen az 1918—1941, pontosabban az 1937—1941 közötti szakaszra vonatkozó mondanivalója érdekel, mert ebben az időszakban új fejezet nyílt a szlovén nemzeti fejlődésben, hiszen lezárult a több mint ezeréves német uralom időszaka, ugyanakkor azonban ismét az új német uralmi korszak réme fenyegetett, különösen 1938-tól, a könyv megírásának idejétől kezdve: ugyanis Hitler Ausztriába való betörésével német—jugoszláv, azaz szlovén—német határ létesült. A szlovén nemzetnek ekkor (a Hitlerrel összefogó) nagyszerb burzsoázia elnyomásra és kizsákmányolásra irányuló hegemonisztikus törekvései ellen is harcolnia kellett. A versailles-i békeszerződés értelmében a szlovénok ekkor, részekre bontva, négy államhoz tartoztak. A nemzeti kérdés a szocialista forradalom kérdéséhez kapcsolódik, annak ellenére is, hogy teljes egészében a proletárforradalom meg nem oldhatja. Mégis, a nemzeti felszabadulás céljait követő antiimperialista, demokrata erőknek egyetlen igaz szövetségese éppen a társadalmi forradalom. Más szövetséges után hiába kutat. Egy olyan Jugoszlávia, amely antifasiszta és antiimperialista harcot folytat a szerb, horvát, a macedón s más népek testvéri szövetségében, a szlovén nép nemzeti törekvéseinek

* Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1961.

is legfőbb, sőt egyedüli letéteményese. Olyan legyen ez a Jugoszlávia, hogy határai között népei sikeresen védhessék meg magukat a külső agresszió ellen is, olyan ország, amelyben a népeknek *legyen mit védeniük*, mégpedig a munkásságra, a parasztságra és a dolgozó középrétegre támaszkodva. Viszont a munkásság és szövetséges rétegei is a gyarmati és imperialista elnyomás elleni harccal egyesült nemzeti kérdés érdekeltjeiben, széles tömegebázisban találhatják meg egyedüli támogatóikat!

A nemzeti önrendelkezés jogáért harcol a nép, egészen az elszakadásig, jól tudva, hogy az elszakadás nem kötelessége, hanem joga a népeknek. Mert éppen e jog elismerése közelíti majd leginkább egymáshoz az egymással együttműködő népeket. A nemzeti egyenjogúság köti egymáshoz a népeket, és ez nem csupán politikai függetlenséget, hanem a népeknek a gazdasági kizsákmányolás alól való felszabadulását is jelenti! Ebben a dolgozók minden rétege érdekelve van, tehát a nemzeti mozgalom demokratikus és általános népi mozgalom.

Ennek a mind eszmekörében, mind pedig terjedelmében nagy könyvnek minket itt érdeklő legfőbb gondolatai ezek, azok, amelyek a népek közös harcát, a testvériséget és egységet és a demokratikus dolgozó rétegek egységes harcát emelik ki.

Ebben az írásban a nemzeti kérdésben elfoglalt titói gondolat kifejtése és ismertetése a célunk, s így a *gyakorlatról*, a fentebb ismertetett két könyv eszmevilágáról csak annyit mondhatunk, hogy ez teljesen *megfelelt a titói gondolatnak*, s többek között ezért győzedelmeskedhetett a népfelszabadító harc mind a külső, mind a belső fasiszta elnyomók felett. Ez a koncepció elismeri a külön nemzeteket, de egy olyan nagy testvériségben és egységben kapcsolja és egyesíti is harcukat, amelynek útja az „emberiség” gondolata felé irányul, abba torkollik. Ez azonban nem jelenti egyúttal a nyelvek és kultúrák egybeolvadását is. Ellenkezőleg, elismeri és szorgalmazza ez az elmélet és gyakorlat a külön nyelvek és kultúrák további egyéni fejlődését, mert elismeri a népek individualitását és egyenjogúságát.

Ezeket az elgondolásokat a népfelszabadító harc és az *új Jugoszlávia* fejleszti tovább, mégpedig gyakorlattá válta őket. Csábító feladat lenne a gondolatok gyakorlati megvalósulásának szakaszát is felvázolni — sajnos erre nem jut már terünk. Összefoglalásképpen csak annyit mondhatnánk még, hogy ha pontosan 100 évvel ezelőtt s még azután is sokáig a *külső nemzeti kérdést* (egy-egy külső, elnyo-

mó hatalom alól való felszabadulás kérdését) kellett megoldani, a *külső hatalom ellen* irányuló harc eszközeivel; majd a régi Jugoszláviában a *belső nemzeti kérdés* (a nemzetek egymáshoz való viszonyának kérdése) várt megoldásra; akkor a titói időszakban a *két kérdés* (a *belső és külső nemzeti kérdés*) egyszerre jelentkezett, s a kettőt együtt kellett megoldani, a hazai és a megszálló fasiszták ellen irányuló felszabadító harc során — a népek testvéri, összefogó egységében. A belső és külső elnyomás elleni harc egyszermind antifasiszta és antiimperialista felszabadító háborút is jelent — vagyis a népek szabadságáért, függetlenségéért és egyenjogúságáért folytatott harcot.

Mindez egyrészt új fényben világítja meg a mindig új, mindig aktuális testvériség-egység jelszavát, a titói jelszót; másrészt viszont kihat (s ez is új vonás e kérdésben) a világ népeinek és nemzeteinek harcára: az arabokéra és az afrikaiakéra éppúgy, mint az amerikai és ázsiai, még teljesen fel nem szabadult népek felszabadító mozgalmaira. Éppen ennek a koncepciónak széles körű hatása tette Tito nevét világszerte ismertté és népszerűvé.

A felszabadulásig ez a jelszó Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit egyesítette, mint olyan harci, forradalmi stratégia, amely a munkásosztályt, a dolgozó parasztságot, az értelmiséget és az ország minden elnyomott népét (a szerb *nép* maga is elnyomott volt!) fogta egybe a közös nagy harcra. Ez a jelszó minden már akkor aktuális kérdés megoldását tette lehetővé. (Az agrár- és parasztkérdés megfogalmazására ugyanebben az időben kaptak megbízatást a vajdasági Žarko Zrenjanin-Uča és Svetozar Marković-Toza.)

Így, 1941-ben a párt és Tito felhívják Jugoszlávia összes nemzetét és nemzetiségét a közös, egységes antifasiszta és népfelszabadító harcra és háborúra — ezzel együtt pedig az új, igazán demokratikus Jugoszlávia megteremtésére is. A nemzeti kérdés a munkásosztálynak és élcsapatának ügyévé vált, tekintettel arra, hogy más erő nem akadt az országban, amely vállalta — és vállalhatta volna! — ezt a harcot, ezt a szabadságharcot. A népfelszabadító harc egyik legfőbb jellegzetessége éppen a *nemzeti és társadalmi*, demokratikus felszabadulásért folytatott harc *szerves* egységévé kovácsolása.

Tito a népfelszabadító harc hevében írott tanulmányában (*Harc Jugoszlávia felszabadulásáért*, Borba za oslobođenje Jugoslavije) hangsúlyozta, hogy a jobb jövő felé, a nemzetek egyenjogúsága felé vezető út a népfelszabadító háborún át vezet célhoz. Kiharcoljuk, írja, mind a szabadságot, mind a függetlenséget, mert az új Jugo-

szláviában nem lesz többé sem nemzeti elnyomás, sem pedig társadalmi kihasználás. A mi háborúnk — *igazságos háború*, jogos háború. A párt egyformán harcol mind a horvát, mind a macedón, mind a többi elnyomott nemzet és nemzetiség egyenjogúságáért. A harcban legnagyobb számban maguk a szerbek vesznek részt mind a megszállók, mind az elnyomó csetnikek ellen. A többi nép leghívebb szövetségese éppen a szerb nép — amely szintén elnyomás alatt él — és amely nem kívánja vissza az elmúlt időket! De ezt a régi Jugoszláviát egyetlen népünk sem kívánja vissza! Célunk oly társadalmi berendezés, amely a testvériség-egységen alapszik, összes népeink egyenjogúságán és minden társadalmi réteg szabadságán és demokráciáján. Hasonlóképpen írt ebben az időben Kardelj is (*Útban az új Jugoszlávia felé*, Put nove Jugoslavije) mondván: ha azt kívánjuk, hogy a néptömegek megvédjék Jugoszláviát, akkor e földet *igaz hazájukká kell tennünk!*

Ennek az elméletnek teljesen megfelelt a népfelszabadító harc gyakorlata is, amely nem az AVNOJ második ülészakán (1943. XI. 29.) fogott hozzá először a nemzeti kérdés megoldásához.

Ha a népfelszabadító harc bármelyik okmánygyűjteményét lapozgatjuk is, gyakran találunk *olyan felhívásokra, kiáltványokra, amelyek minden népet és nemzetiséget azzal hívnak fel a közös, együttes szabadságharcra*, hogy kiemelik, csak a harc útján valósulhat meg minden nép közös, demokratikus, szabad és független hazája, a testvériség-egység, a nemzeti egyenjogúság országa. Ezt mondják a vajdasági Tartományi Pártbizottság vagy Kerületi Pártbizottságainak kiáltványai is. Ezzel teremtették meg az új, a jobb Jugoszláviát, a *hazát*. Tito ezt a következőképpen fejezte ki:

„De a nép maga vette kezébe sorsát, és nemcsak felszabadította az országot, hanem új alapokon új és jobb Jugoszláviát teremtett, és elűzte mindazokat, akik azt megérdemelték... A Népfront tömeges megerősödését, megszilárdulását és szívósságát nyilván nem kis mértékben elősegítette a nemzeti kérdés helyes megoldása...” Tito a továbbiakban arról beszélt, hogy az új Jugoszlávia megteremtésének szerves része Jugoszlávia népeinek testvérisége és egysége is, ami annál is jelentősebb, mert „Jugoszlávia soknemzetiségű állam, ahol a háború előtt nem volt meg a nemzeti egyenjogúság, hanem ellenkezőleg, a nagyszerb hegemonia durva elnyomása uralkodott”. Éppen ezért nem volt könnyű harcba vinni Jugoszlávia népeit és nemzetiségeit. Ez csak úgy sikerülhetett, hogy a népek hittek a párt szavának, annak, hogy a népfelszabadító háborúban új országot

teremtenek maguknak, amely minden nemzetnek és nemzetiségnek igaz hazája lesz.* A felszabadulás utáni Jugoszlávia egyre gyorsabb ütemben valósítja meg az ígért gyakorlatot, s egyre inkább érzi itt magát itthon minden nemzet és nemzetiség.

Ugyanezeket az elveket igyekszik Tito érvényesíteni a nemzetközi gyakorlatban is. Igaz nemzetköziséggel harcol Tito az *el nem kötelezett országok* közös, egységes, forradalmi és népfelszabadító, antiimperialista és antikolonialista frontján a jobb jövőért, amely *a világ minden népének* meghozza a teljes nemzeti szabadságot és függetlenséget is. Harcol egyúttal azért is, hogy a pártok is függetlenek legyenek, mert — amint a mi hazánkban, úgy világviszonylatban is — a teljes függetlenség és egyenjogúság biztosíthatja csak az igaz testvériség-egységet, az *igaz nemzetköziséget*.

* Josip Broz Tito: *Beszédek és cikkek*, Forum Könyvkiadó, Novi Sad 1962, 123., 124. és 127. old.